

PARTIZANSKO ŠOLSTVO NA LOŠKEM OZEMLJU

I

Pričujoče razmišljanje je namenjeno partizanskemu šolstvu; izraz »partizansko šolstvo« se je uveljavil med ljudstvom v zvezi z narodnoosvobodilnimi prizadevanji na področju šolstva, zato ga bomo uporabljali tudi v tej razpravi.

Predmet razprave in raziskovanj se časovno omejuje na čas po kapitulaciji Italije do osvoboditve, oziroma na šolski leti 1943/44 in 1944/45.

Prostorno pa se razprava omejuje na zgodovinske meje loškega ozemlja, ker se te meje v dobršni meri pokrivajo tudi z mejami škofjeloškega okrožja in hkrati tudi z mejami okraja Žiri—Poljane—Selca, znotraj katerih je partizansko šolstvo na Loškem doživelo največji razcvet in vzpon ne le v mejah samega okrožja, temveč tudi na Gorenjskem sploh.

Razpravljanje pušča ob strani poglavje o okupacijski šoli, vendar je prav, če povemo, da se potujčevalna šola, potem ko je bilo slovensko učiteljstvo izgnano s svojih domov, niti v dolinskih predelih ni nikdar utrdilo, medtem ko ga v hribovitih področjih malone sploh ni bilo, ker je prihod Cankarjevega bataljona v poljansko-selške hribe pognal nepoklicane prišleke v okrilje utrjenih nemških postojank.

Menimo še, da je treba povedati, da bomo izraz partizansko šolstvo uporabljali v ožjem pomenu; v širšem smislu pomenja ta izraz tudi vsa tista osvobodilna prizadevanja, ki imajo sicer idejno-politično ali vojaško strokovno obeležje, pa so vendar imela hkrati tudi izobraževalno-vzgojni značaj. V mislih imamo številne krožke in skupine, ki so se zbirale znotraj posameznih organizacij k študiju osvobodilnega tiska in literature. Raziskovanje teh oblik izobraževanja zatorej ne bo predmet naše teme. Na ta način smo se hoteli izogniti le morebitnim nesporazumom.

Podrobneje se o partizanskem šolstvu na Loškem doslej še ni nihče razpisal, česar vsekakor ne gre razumeti tako, kot da problematika ne zasluži pozornosti. Če je bilo dosihmal v ospredju pričevanje o vojno-politični problematiki osvobodilnega boja in ne glede na to, da gre tej problematiki vsekakor primat, pa je malone prav tako pomembna tudi kulturna problematika, ne le zategadelj, ker je neposredno povezana z njo, ker je njen neločljivi sestavni del, saj druga drugo dopolnjujeta, ne pa izključujeta, in tudi zato, ker je partizansko šolstvo zelo pomemben člen v splošnih prizadevanjih borečega se ljudstva, odraz in izraz plemenitih teženj osvobodilnega boja, ki je sam po sebi najkulturnejše dejanje v dosedanji zgodovini našega ljudstva. Zato tudi zgodovinar tega boja in ljudske revolucije ne bo mogel mimo predmeta našega raziskovanja. Za popoln prikaz takšnih

kulturnih prizadevanj in njih objektivni pomen ter vrednost pa bomo morali najprej zbrati in urediti ter ovrednotiti gradivo znotraj regionalnih območij, da bi se tako lahko povzpeli do sintetičnih sodb in zaključkov. Temu namenu naj služi tudi ta, v regionalni okvir postavljena specialna raziskava.

Preden preidemo k obravnavanju zastavljenih vprašanj, je prav, da spregovorimo o virih.

Kot orientacijski vir so nam služila okvirna pričevanja in delno že objavljeno gradivo, še posebej pa prispevek, ki ga je za II. letnik Sodobne pedagogike napisal Ivan Bertonec-Janoš, referent za šolstvo pri POOF za Gorenjsko.¹ Značilnost tega vira je v njegovi eruptivnosti in globalnem poznavanju gradiva, zaradi česar ostaja vir analitično nerazviden in tako pričujoče pisanje domala v ničemer ne ponavlja že znanih dejstev, razen, seveda, nekaterih splošnih, ki se jim tudi v konkretni obravnavi ni moč povsem izogniti.

Drugi statistični in za naše raziskovanje na moč pomemben vir pa je organizacijsko poročilo, sestavljeno okrog 1. marca 1945 in namenjeno OOOF Skofja Loka, ki pa, kakor vse kaže, zaradi preteče ofenzive ni bilo odposlano, ali ni moglo biti dostavljeno, kar v določenem smislu predstavlja »srečno okoliščino«, saj bi sicer težko še kdaj s tako natančnostjo pričevali o kvantitativni razširjenosti in, razumljivo, tudi o vrednostnem pomenu partizanskega šolstva na Loškem, brez česar znanstveno raziskovanje nima trdnih oporišč v dejstvih samih.²

Ilustrativni vir za mikrokozmično poznavanje partizanske šole na Loškem pa je vsekakor delno ohranjeni arhiv šole v Martinj vrhu³ in osebni arhiv Marije Peternelove-Olge, ki je poučevala na Sovodnju. Poročila o partizanski šoli, ki so jih po vojni napisali takratni šolski upravitelji za okrožnega nadzornika v Škofji Loki, pa so, na žalost, v večini primerov prezrla dejavnost partizanske šole, ali pa so na moč pomanjkljiva in naivna.⁴ Nihče od poročevalcev se namreč ne zaveda, da gre pri partizanskem šolstvu za popoln sistem. Ti viri so nam omogočili pronikniti v notranje dogajanje šole. Brez pomena tudi ni okoliščina, da se je pisec sam gibal na tem terentu in kot partizan imel večkrat priliko, poslušati in gledati otroke na mitingih in drugih kulturno-političnih manifestacijah. — V razpravljanje so zajeta tudi osebna pričevanja tovarišev Milana Žaklja, Vinka Govekarja, Nika Žumra, Ivanke Kovač-Urške in partizanskih učiteljev Franja Kosca, Silve Bač, Silve Kopčaver, Brede Blažič, Binca Erznožnik, Martine Rupert, Marice Čadež, Marije in Mare Peternel idr. Vsem, ki so mi kakorkoli pomagali z nasveti in prispevali gradivo, se toplo zahvaljujem.

Morebitne pomanjkljivosti bodo izpolnila nadaljnja raziskovanja. Predvsem bo treba v zvezi s partizanskim šolstvom raziskati »pionirsko ilegalno«, brez katere ostaja partizansko šolstvo izven konteksta doživljajske barvitosti, dinamike in preveč dvodimenzionalna.⁵

II

Prve izkušnje v prosvetljevanju mladine si je osvobodilno gibanje pridobilo v času med pomladjo in poletjem 1942 na prvem osvobojenem ozemlju. Izvršni odbor OF je 27. junija 1942 ustanovil Narodnoosvobodilni svet in določil poverjeništa za upravno službo.⁶ Poverjeništvu za prosvetna

vprašanja je prevzel tovariš Franc Lubej-Drejčec. Bržčas je na osnovi teh izkušenj nastala gorenjska miniatura teh prizadevanj.⁷ V drugačnih okoliščinah so se spomladi 1945 začeli oblikovati ilegalni krožki, v katere so se vključevali mladi ljudje različnih starostnih stopenj in se v njih učili, oziroma študijsko prebirali partizanski tisk in politično literaturo.

Na široko pa se je partizansko šolstvo razmahnilo po kapitulaciji Italije, ko so nastali po zaslugi NOV in POS objektivni pogoji za razmah narodno-osvobodilnega šolstva. Še posebej velja to za Slovensko Primorje, kjer so na pobudo narodnoosvobodilnega sveta za Slovensko Primorje zelo naglo

Krožek 3. razreda na Selu v marcu ali jeseni 1944. V sredini partizanska učiteljica Binca Erznožnik-Tamara. (Foto Filipič, Ledinca pri Zireh.)

nastajale slovenske šole, tako da je iniciativa na terenu skoraj prehitela odločitve »od zgoraj«. France Bevk je že 22. oktobra 1945 naslovil na terenske odbore OF pismo, v katerem naroča, naj takoj iščejo za pouk primerne učitelje.⁸ Odmev tega pisma je moral priti preko Ledin tudi v Žiri, kjer je bil po 23. oktobru 1945 ustanovljen NOO. Čeprav je »žirovska komuna« obstajala le do srede novembra, so tam tik pred jesensko ofenzivo začeli misliti na obnovev slovenske šole.

»Zbrali smo se na posvet in se dogovorili, da začnemo naslednji dan z delom,« pripoveduje Binca Erznožnik-Tamara, vendar do ustanovitve šole ni prišlo. Verjetno so s tega posveta poslali kako poročilo KP KPS za Gorenjsko, ker je tovariš Bertoncely mnenja, da je šola v Žireh »Na Selah« (pravilno: na Selu) začela z delom.⁹ Nato pa še pristavlja, da je bilo »delo šole« prekinjeno za dva meseca. Delo je bilo zares prekinjeno, vendar skoraj za tri mesece, ko je nekako sredi februarja začela na pobudo odbora OF delovati partizanska šola v gostilniškem salonu pri Modrjanovcu. Šola je delovala v treh krožkih. Vse tri je poučevala Tamara (1., 2., 3. razred).

Kazno je, da je šola na Selu, v katero so se vključili pionirji s Sela, Jarčje doline, Ledinice in nekateri otroci iz Žirov in Stare vasi, nastala pod vplivom množičnega prepovednega gibanja za novo šolo v Slovenskem Primorju oziroma na Cerkljanskem.

Oba kraja sta bila, potem ko so padle nemške postojanke v Sovodnju, Fužinah, Leskovici, Davči in Trebiji, močno povezana. V Žiri je prihajal osvobodilni tisk tudi s Primorskega. Če k temu dodamo še, da je bila v Ledinah od 20. do 25. februarja 1944 konferenca o šolstvu,¹⁰ bo kar držalo, da je šola v Žireh na Selu začela delovati sredi februarja ali v začetku marca 1944.

Torej je res, da je bila prva partizanska šola na Gorenjskem v Žireh, na polosvobojenem ozemlju, povedati pa je treba, da je nastala verjetno mimo pobud PK KPS za Gorenjsko, namreč pod vplivom gibanja za novo šolo na Cerkljanskem. Hipotetično pa lahko predpostavimo, da je bil PK KPS informiran o ustanovitvi te šole in takoj nato začel akcijo za posnemanje tega zgleda. Na tak zaključek nas navaja Ivan Bertonec-Janoš, ko pravi, da se je organizacija šolstva v širšem smislu začela na Gorenjskem v letu 1944: »Na pomlad (12. in 13. maja 1944 — op. p.) je bil na Jelovici zbor aktivistov, kjer je bil izvoljen Pokrajinski odbor OF za Gorenjsko in se je kot oblastni forum zavzel z vso vnemo za organizacijo šolstva.«¹¹ Ker je zbor zasedal po črnomaljskem zasedanju SNOS, je moral poznati direktivno in usmerjevalno okrožnico, ki jo je verjetno sestavil in podpisal novoizvoljeni načelnik prosvetnega odseka SNOS Boris Zihel. Na idejni in kulturno-politični platformi te okrožnice pa je začelo nastajati in delovati partizansko šolstvo po vsej Sloveniji in tudi na Gorenjskem.¹²

Po posvetovanju na Jelovici pa so se začele organizirane priprave za delo v novem šolskem letu, tako da lahko imenujemo šolsko leta 1945/44 pripravljalno leto za nastanek novega šolstva. Brez odmeva pa prav gotovo ni ostala pokrajinska šolska konferenca v Gačniku¹³ (verjetneje: v Pečniku) nad Idrijo (21. maja 1944); še več: lahko jo vključimo v logični redosled dogodkov s prvo učiteljsko konferenco 7. septembra 1944 v Davči. Glavni referat »O vzgoji novega rodu« je na konferenci pri Podgrivarju prebral Ivan Bertonec-Janoš. Referat je, naslanjaje se na Cankarjevo kritiko stare šole, skušal vlti partizanskim učiteljem volje in poguma za delo in nuditi osnovne metodološke in kulturno-politične poglede na vlogo šole in učitelja v novi družbi, predvsem pa pokazati spremenjeni odnos učitelja do otroka, ki naj postane aktiven subjekt in ne le objekt vzgoje. Po tej konferenci se druga za drugo odpirajo partizanske šole v Loškem pogorju, medtem ko začne šola v Žireh z rednim delom že 4. septembra 1944, torej pet dni pred konferenco v Davči.

Postavlja se tudi vprašanje, kdo je bil organizator in pobudnik za ustanavljanje šol. Rekli smo že, da je pobuda prišla iz vrst članov OF na terenu samem, kasneje se je ta pobuda »od spodaj« srečevala z organizirano pomočjo »od zgoraj«. Prve šole na Selškem in v poljanskih hribih sta postavljala na noge Ivan Bertonec-Janoš in Stane Kimovec-Igor. Katere šole so nastale na pobudo prvega ali drugega, ni znano. V žirovskem kotu je bil nosilec pobude OOOOF Žiri, organizator pa Vinko Govekar-Viko. Mednje je treba prišteti še Nika Žumra iz Železnikov, ki je imel nekako do srede novembra 1944 na skrbi referat za šolstvo pri okraju Selca. Referent za šolstvo v okraju Poljane je bil Maks Pivk. Po 1. oktobru 1944, ko se formira

iz teh okrajev okraj Žiri-Poljane-Selca, pa je skrb za delo v novem okraju prevzel Vinko Govekar, ki je pred tem imel na skrbi le okraj Žiri-Ledine. (Ledine so sodile sicer v idrijsko okrožje, a so bile nekaj časa povezane v skupen okraj Žiri-Ledine, kasneje, proti koncu poletja 1944, pa je nastal okraj Žiri-Poljane-Selca.)

Iz ohranjenega poročila, ki ga je Vinko Govekar v imenu omenjenega okraja napisal okrog 1. marca 1945, je razvidno, da je v šolskem letu 1944/45 delovalo v tem okraju 46 šol s 1110 učenci, ki so bili zbrani v 79 oddelkih in jih je poučevalo 46 učiteljev. Najvišji stalež učencev je bil dosežen v začetku decembra 1944, ko je v škofjeloškem okrožju delovalo celo 32 šol s približno 1550 učenci. Če navedene številke primerjamo z drugimi okrožji na Gorenjskem, dobimo naslednjo sliko:¹⁵

	Sol	Približno učencev	Učnih moči
Okrožje Škofja Loka	32	1350	46
Okrožje Kranj	15	400	23
Okrožje Jesenice	4	125	4
Okrožje Kamnik	17	500	17

V razmerjih do ostalih treh gorenjskih okrožij je delovalo na Loškem 47 % vseh šol, ki jih je obiskovalo 57 % vseh učencev in je v njih učilo 47,6 % vseh učiteljev na Gorenjskem.

Večje razširjenosti partizanskega šolstva na Gorenjskem niso onemogočale le vojno-politične razmere, marveč predvsem dejstvo, da je bila Gorenjska praktično brez poklicnih učiteljev, medtem ko Ljubljanska pokrajina tega vprašanja ni občutila v tolikšni obliki. Zato so med partizanske učitelje kadrovali le zavedne pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja. Našo trditev zgovorno potrjuje nerazveseljiva okoliščina, da so popolno učiteljsko izobrazbo med učitelji na Loškem imeli le štirje učitelji, dve učiteljici pa sta bili usposobljeni za strokovno izobraževanje. Med učitelji laiki je imel popolno srednjo izobrazbo le en sam — Franjo Kosec, upravitelj partizanske šole v Martinj vrhu. Trije učitelji so imeli nepopolno srednjo šolo, zaključeno nižjo izobrazbo (meščanska šola) 5, nepopolno nižjo izobrazbo 5, šestrazredno osnovno šolo 2, nižjo osnovno šolo 12 in nepopolno osnovno šolo 11 učiteljic. Če to izobrazbeno strukturo dopolnimo še s sestavo po spolu, dobimo razmerje 1:9 v korist ženske mladine; moških je bilo samo 5. Starostnega sestava, žal, ne moremo posredovati, lahko pa zapišemo, da je bila povprečna starost tistih, ki so delali v partizanski šoli, med 20. in 21. letom. Glede na organizacijsko-politično povezanost pa je struktura takale: 5 učiteljev je bilo včlanjenih v KPS, 2 sta bila člana OF, članov SKOJ je bilo 11, članic SPZZ 7 in ZSM 6. Za 14 učiteljev ne moremo natančno opredeliti članstva, jasno pa je, da so bili vsi povezani v eno izmed organizacij OF.

Ko smo si tako predložili kvantitativni obseg, razširjenost in izobrazbo ter starostno strukturo in organizacijsko pripadnost nosilcev partizanske šole, lahko preidemo k razpravljanju o tem, kaj je ta šola objektivno bila ne glede na njene formalne pomanjkljivosti.

Za materialno osnovo in nemoteno delovanje partizanskih šol so bili odgovorni odbori OF, kjer pa so že bili NOO, pa je skrb prešla na organe mlade oblasti. Neposredno pa so za razvoj šol skrbeli roditeljski sveti, ki

so bili ustanovljeni na pobudo odseka za šolstvo pri SNOS.¹⁶ Na Loškem je od 46 šol imelo take svete 12 šol, na 26 šolah pa so delovali tudi pomladki RK. Odbori OF so bili dolžni, zagotoviti tudi hrano, obleko in denarna sredstva za učitelje. Šolske potrebščine so šole nabavljale po ilegalnih kanalih iz Škofje Loke in Kranja.

Pomembno pomoč je partizanski šoli nudila pionirska organizacija, ki se je razvijala pod mentorstvom ZSM in SKOJ. Organizacija ni bila formalno vezana na šolo, temveč je delovala na osnovi teritorialnega načela, ker je na ta način dobila šola bolj splošnoljudski značaj. S tem pa seveda ni rečeno, da pionirska organizacija ni imela vpliva na delovanje in življenje partizanske šole. Nasprotno, partizanska šola bi na Gorenjskem le s težavo obstajala, če ne bi imela za seboj prav te organizacije. Pionirji so namreč oskrbeli svojo terensko obveščevalno službo, hodili v zasede in patrolje pa tudi opravljali redno stražo. Prav te akcije pionirjev so v mnogočem pripomogle, da partizansko šolstvo ni utrpelo večjih izgub. (Pisec je bil sam nekajkrat priča, ko je pionir obveščevalec obvestil šolo o sovražnem vpadu in tako so se otroci s svojo učiteljico vred lahko pravočasno zatekli v skrivališče.)

Najštevilneje so zastopani oddelki 1. razreda, saj se je v hribovitih področjih vpisala v prvi razred pretežna večina otrok, zato je ta razred štel kar 33 oddelkov. Podobno je tudi z oddelki 2. razreda, ki jih je bilo 24, medtem ko jih je bilo v 3. razredu 8, v 4. razredu pa le 4.

Pouk je bil sicer reden; odšteti moramo dneve ob sovražnih vpadih ali daljših ofenzivnih akcijah na posamezna področja. Tridnevni pouk v tednu je bilo organiziran na 15 šolah, štiridnevni na 8, dnevni pa na 9, a je bil v drugem polletju na osmih šolah začasno ukinjen. Dve šoli v drugi polovici šolskega leta nista delovali zaradi epidemije.

III

Kot vse kaže, smo predolgo odlašali z zbiranjem gradiva, saj danes komaj rekonstruiramo šolsko omrežje. Vsi poizkusi, da bi se prikopali do povsem točne dislokacije šol in časovnega zaporedja nastajanja šol na terenu, so se doslej izjalovili.

Šole so bile razvrščene po kriptografskem sistemu v zaporedju od šifre I-A-1, ki predstavlja šolo pri Sv. Lenartu na Selškem, do šifre I-A-28, kar pomeni šolo na Malenskem vrhu.¹⁷ Poizkusimo sedaj rekonstruirati geografsko in topografsko sliko šolskega omrežja. Že vnaprej pa se moramo odreči tako historični kot geografski doslednosti, ker bomo šole obravnavali v takšnem zaporedju, kakor so bile razvrščene v Govekarjevem šifrovniku.

Šola *I-A-1 pri Sv. Lenartu* na Selškem je bila ustanovljena maja ali junija leta 1944. Otroke je učil najprej po hišah partizan Tone Kosec-Edo, bivši dijak III. letnika učiteljišča, doma iz Železnikov. Okrog sebe je najprej zbral otroke iz partizanskih družin. Zbirali so se predvsem pri treh družinah v naselju Dargobaček pri Lenartu in na enem izmed kmečkih domov v naselju Rastovke blizu Golice. Jeseni, verjetno septembra, je bil Tone Kosec premeščen za okrožnega šolskega nadzornika na Jesenice, njegove otroke pa je prevzela Tilka Jelovčan. Kosec je na poti padel v nemško zasedo in v ujetništvo. Tilka pa je odšla v Žetino, ker je odbor OF sklenil razformirati to šolo zaradi stalnih vpadov iz domobranske postojanke pri Muretu.

Tudi partizanska šola *I-A-2 v Martinj vrhu* je začela delovati maja 1944 najprej v obliki krožkov po hišah.

»Začel sem pri Skrobu.« pripoveduje Franjo Kosec. »nadaljeval pri Jakcu, Saloncu, Mrzlikarju, Martinjšku, Trbuskarju, Mešiču in Janu. Tako od hiše do hiše smo šolo 'prenašali' zaradi strahu staršev. Jeseni pa smo se preselili v šolsko poslopje. Ker so okna v pritličju porabili za gradnjo bunkerjev v Davči, sem poučeval kar v prvem nadstropju, v učiteljevem stanovanju. Šola je imela dva oddelka, učil sem dopoldne in popoldne. Otroci so prihajali v šolo umiti in urejeni. Bilo jih je štirideset.«

Učiteljski zbor partizanske šole v Zireh pozimi 1944/45. Od leve proti desni: Silva Bač-Orana, Tonica Kopač-Neva, Silva Kopačvar-Marja, Vinko Govekar-Viko, Binca Erznožnik-Tamara in Martina Rupert-Marjuša; manjkata Angelca Korenčan in Breda Blažič. (Foto Filipič, Ledinca pri Zireh.)

Iz dokumentarnega gradiva šole je razvidno, da je le-ta delovala v smislu učnega načrta, ki ga je sprejel in odobril SNOS. Glavni problem, s katerim se je šola borila, so bili vsekakor učbeniki. — »Največ sem se posluževal Gorenjskega pionirja in Mladega rodu, ki so ga tiskali na Primorskem; nekatere učbenike pa so izdelale tudi naše tehnike — npr. Gremo v šolo — partizanski abecednik, Zvitrovo Zgodovino slovenskega naroda, Priročnik za računanje idr.«¹⁸

Šola je delovala skoraj povsem redno do srede marca 1945. Kosec izjavlja, da je redno pisal kroniko šole, vendar se je, kot vse kaže, izgubila. Ohranjena pa je dokaj zanimiva korespondenca med šolo in prosvetnima referentoma Nikom Žumrom ter Vinkom Govekarjem. Stabilnost in urejenost šole se kaže tudi v tem, da se Komanda mesta Škofja Loka kot vojno-oblastveni forum ni mogla vseliti v šolo, ker roditeljski svet, odbor OF in, razumljivo, učitelj s tem niso soglašali. Izpričana je tudi kulturno-prosvetna dejavnost šole. Za Prešernov dan, 8. februarja 1945, so pionirji priredili

kulturni večer, spominski govor pa je prebral navzočim partizanom in aktivistom Franjo Kosec (govor je objavljen v februarški številki Gorenjskega partizana). Za ilustracijo, v kakšni doživljajski atmosferi je šola dihala, navajamo pismo Nika Žumra-Kovača delovodji šolskega okoliša I-A-2:¹⁹

Okrajni odbor OF Selca
prosvetni referent
tekoča št. 459/44

Na terenu, 25. 10. 1944

Tovariš Franjo
šola I-C-2

Na Tvoje pismo od dne 24. t. m. sporočam, da se pozanimaj naprej za žeblje, morda bi se dalo le kako izposlovati 2 kg ter rešiti stavbo pred nepotrebnim propadanjem. V zadevi zvezkov in drugih nabav sem vesel, da Ti je uspelo pokriti potrebe. Račun mi pošlji in bomo izposlovali njegovo plačilo, kajti to je odrejeno po POOF.

Glede splošnih finančnih zadev in potreb šolstva pa je položaj nekoliko težji. Jaz sem doslej prejel od našega odbora 100.— RM, od katerih sem izplačal 20.— tov. Ikarju, 20.— tov. Tonetu, 60.— Tebi in 20.— tov. Edu, torej imam že primanjkljaj. Praviloma bi moralo biti pri vsaki šoli financiranje izvedeno iz dohodkov davščin, katere pobira VOOF in jih razdeljuje na nastajajoče potrebe. To pa, kot vidiš, še ni izvedeno in zato moramo vršiti naše delo s toliko večjo samostojno požrtvovalnostjo. Vem, da so redni stroški, katere skušaj začasno pokriti in si jih zapomniti, gotovo pa bo nastopil čas, ko se bo vsak račun poravnal. Tudi jaz bom skrbel, da za šolstvo pridobim večje kredite, iz katerih bom mogel podpirati in uspešno spremljati vaša prizadevanja.

V zadevi vzpostavitev pouka v šolski stavbi sem popolnoma Tvojega mnenja. Posebno me veseli, če je začetni strah pri starih toliko premagan in je šola v otrokih že toliko vsidrana, da se jim šolska stavba more odpreti. Upam, da bo tudi drov za prvo potrebo, nekaj pa bodo oskrbeli tudi starejši otroci, kot to delajo v Podlonku. Tudi v navedenem kraju se pouk popolnoma v redu vrši v stavbi in zato niso nastopile nobene težkoče. Opozarjam Te tudi, da bo z odprtjem šolske stavbe odprto tudi vprašanje vzdrževanja reda in snage. Upam, da bi se moglo snaženje poveriti starejšim deklicam in dečkom, enako kot priprava drov in kurjava. Navdušiti Ti je treba otroke ter jim prikazati, da bo to njihov velik uspeh in si bodo napredek njihovega pouka sami priborili.

Pionirje smo razposlali in Ti 5 kom. ne morem več primakniti.

Pozdravljam te in z zanimanjem pričakujem Tvojih odgovorov.

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

Niko Kovač, l. r.

Delovodje šolskih okolišev pa so 14-dnevno poročali o delu in življenju šole okrajnemu, okrožnemu in pokrajinskemu prosvetnemu referentu. Vsa poročila so bila pisana na osnovi enotnega vprašalnika. V ilustracijo navajamo eno od ohranjenih poročil v celoti.²⁰

Poročilo šole »A« za čas od 16. 9. 44 do 30. 9. 44.

Razpoloženje ljudstva do šole je dobro. Tudi mladina je s šolo zadovoljna, kar je razvidno iz tega, da zamud skoraj ni, kar pa jih je, so upravičene. Vpliva bele garde in Nemcev ni nikjer opazati.

Učnih pripomočkov, kateri bi sedaj prišli v poštev, šola nima nobenih. Vse, kar je šola prej imela, je največ odnešenega, deloma pa se še nahaja v šoli. To so pa v glavnem taki pripomočki, ki za pouk, kakršen se sedaj vrši, ne pridejo v poštev, n. pr. računalo itd. Večkrat sem tudi že urejal preostali šolski arhiv... Kot sem že v prejšnjem poročilu omenil, manjka šoli predvsem knjig, kar otežkoča posebno pouk čitanja.

Solsko kroniko pišem, zbiram pa tudi podatke vseh važnih dogodkov v vasi, ki so se zgodili od okupacije naprej.

Vodim tudi dnevnik, kamor opisujem predelano snov, trajanje pouka in zamude.

Pouk se vrši vsak dan dopoldne, trikrat tedensko pa tudi popoldne. Vsi otroci pridejo (pri izpraševanju — op. p.) tedensko vsaj enkrat na vrsto, manj nadarjeni tudi dvakrat.

Prvi razred obiskuje sedaj 17 dečkov in 9 deklic.

Drugi razred pa 1 deček in 3 deklice.

Število učencev za drugi razred se bo v prihodnjem mesecu precej povečalo, ker bodo do takrat že opravljena poljska dela.

Obisk učencev je razmeroma reden. Zamude, ki so malenkostne, nastajajo le v slučaju, če so otroci doma nujno potrebni za delo, ali pa če pridejo v vas vesti o kretanju sovražnika v bližini. Prav v zadnjem tednu so se nekajkrat razširile take vesti, kar je bilo vzrok za nekaj zamud. Narodnostni vzgoji posvečam mnogo pažnje. Ob vsaki priliki govorim mladini o nujnosti borbe proti okupatorju, o maršalu Titu in jim čitam sestavke iz Gorenjskega pionirja. Večina mladine z zanimanje posluša in ob razgovoru mi ve marsikaj povedati.

Ker manjka pri šolskem poslopju precej zunanjih oken, bom stopil v stik z vaškim odborom OF, da se ta okna zabijejo z deskami, da se na sami zgradbi ne bo delala škoda.

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

Delovodja šolskega okoliša »A«
Preko 3 G Franjo, l. l.

Osredje, iz katerega se je razvilo partizansko šolstvo na Selskem, tvorijo kraji Farji potok, Martinj vrh, Davča in Podlonk. Tako kot šola v Martinj vrhu je verjetno še prej, na prehodu iz zime v pomlad 1944, začela z delom šola I-A-3 v Farjem potoku. Obiskovalo jo je 40 otrok.

»Prve črke smo pisali v Žnidarjevi hiši, bilo je verjetno sredi maja 1944. Učil nas je partizan Boris (Strniša iz Kranja — op. p.), ta je odšel drugam. Jeseni v naslednjem šolskem letu sta prišli dve novi tovarišici — domačinka Minka Štinovcova — Minka je vodila prvi tečaj, medtem ko je drugega učila bivša dijakinja meščanske šole Marija Zakotnik-Marjuša, Anzelčeva iz Starega dvora pri Loki. Učili smo se pisanja, branja in računanja. Nekaj malega smo celo risali in veliko peli partizanskih pesmi. Prve učbenike smo dobili s Primorske; šola je bila sedaj na Hribu (hišno ime — op. p.). Ko se je v hišo vselilo Gorenjsko vojno področje, smo se stisnili v kamro zraven hiše.« Tako pripoveduje tedaj 5-letni učenec, sedaj učitelj Matevž Markelj.

Zelo skrbno je bilo organizirano prosvetljevanje otrok na šoli I-A-4 v Zgornji in Spodnji Davči, Podporeznu in v Osojni Davči. Kot vse kaže, so tudi tu začeli misliti na šolstvo zelo zgodaj. Ni izključeno, da bi prvi krožek začel delovati že novembra 1943. Po menju Franja Kosca pa je tudi tam pognalo partizansko šolstvo svoje kali v maju 1944, medtem ko piše učiteljica Angela Kržišnik v šolski kroniki²¹ takole: »Novembra 1944 (morda 1943 — op. p.) so že partizani ustanovili slovensko šolo. Poučevale so mladinke v petih krajih (Podporezen je izpustila — op. p.), ker se zaradi nemških pohodov niso upali zbirati v večjih skupinah...« Takoj nato pa pristavlja: »...pa tudi nobenega večjega prostora niso imeli za skupen pouk, ker je učilnica (ob likvidaciji postojanke jeseni 1943 — op. p.) zgorela.« Njeno pričevanje bi se lahko razumelo tudi takole: Pomladi 1944 je v Podporeznu začela delovati partizanska šola, po pokrajinski šolski konferenci za Gorenjsko, ki je bila pri Podgrivarju v Davči v septembru 1944, pa se je pouk razvil še na petih krajih, saj avtentični vir navaja 6 šol — beri: oddelkov ali krožkov. Ker pa je bilo delo šole v marčni ofenzivi prekinjeno, je šola

res delovala 6 mesecev. Vsekakor pa je začela delovati ob koncu septembra in ne novembra, kakor trdi kronist v letu 1947.

Pričevanje Urške Kovač pa se z njo ujema v tem, ker obe navajata iste učiteljice-mladinke. V kletnih prostorih Šuštarjeve bajte naj bi učila Podgrivarjeva hči Justina Prezelj-Mira. Tablo in nekaj klepi so nanosili otroci iz Davče v Spodnjo Davčo. Po mnenju Kovačeve naj bi krožek »deloval do konca vojne«. Po tej verziji pa bi držalo, da se je pouk začel novembra in trajal do konca maja, kar tudi ni izključeno.

Drugi oddelek iste šole je pri Jemcu poučevala Cilka Sedej-Pikapolonica, po domače Tomaževa. Njen krožek 1. razreda je obstajal do kraja leta 1944, ko pride v Davčo Boris Strniša. Ta je kasneje na tem mestu poučeval 2. in 3. razred vse do konca vojne.

Tretji oddelek partizanske šole v Davči je vodila Darinka Jensterle-Milica, po domače Plašajterjeva: le-ta je v Podporeznu poučevala najprej pri kmetu Zgagi, kasneje pa se je preselila k Varžetu.

Četrti oddelek v Davči, v ožjem pomenu pa drugega v Podporeznu, je poučevala domača hči Cilka Peternelj (Zvonka?) na svojem domu pri Zakovkarju.

V Zgornji Davči je deloval krožek pri Vrhovcu. Začel se je pozno jeseni 1944, ko so odprli tudi 2. in 3. razred.

Šesti krožek je deloval v Osojni Davči (krajevno ledinsko ime) pri kmetu Mravlji. Tu je poučevala Lovričkova Tončka skupaj z Bojanom Vidmarjem-Markom.

V krožke v Davči je bilo v celem zajetih 120 otrok, ki so bili zbrani v šestih krožkih 1. razreda, štirih krožkih 2. razreda in dveh krožkih 3. razreda. Pouk v Davči je bil dnevno, dopoldanski in popoldanski. Korespondenca med šolo in okrajnim referentom ni ohranjena. Ustanovitelj šole v Davči je Niko Žumer.

Tudi na šoli v *Zalem logu*, ali na *I-A-5*, naj bi se bil pouk začel »v septembru leta 1944, [ko] so partizani oskrbeli šolski pouk, ki je trajal do marca 1945 in se nadaljeval v juniju 1945. Poučevala sta domačina Janez Kristan-Klavora in Marija Markelj-Vida; vsak drugi dan. Otroci iz Osojnika in Potoka niso hodili k pouku v Zali log, ker so imeli pouk v svojih vaseh.«²²

V *Zalem logu* sta delovala dva tečaja, 1. in 2., obiskovalo pa ju je dvakrat po 20 otrok. Zanimivih okoliščin v zvezi z nastankom te šole še ne moremo v celoti objaviti. Tudi to šolo je organiziral Niko Žumer.

Šola v *Podlonku* — *I-A-6* — je delovala v dveh krožkih. Tam sta poučevali tovarišici Martinka in Dragica. Ena izmed obeh je sedaj v Postojni in hrani šolski dnevnik in kroniko. Iz povojne šolske kronike²³ pa je razvidno, da sta bili to sestri Kristina in Marica Gartner. Tudi ta šola je morala nastati med prvimi na Selškem, maja ali junija, najkasneje pa septembra 1944. Na tej šoli so otroci prirejali kulturne prireditve; še danes hranijo originalno angleško padalo, ki jim je služilo kot zastor pri teh prireditvah. Šola je obiskovalo približno 40 učencev iz Podlonka in bližnjih vasi ter zaselkov. Referent za šolstvo pri okraju Selca se zelo pohvalno izraža o delu šole.

Vprašanja okrog šole v *Rudnem* — *I-A-7* — so dokaj zapletena. Iz spontanega zametka v letu 1945, ko je tam poučevala verouk v slovenščini Šuštarjeva z Rudnega, se je kasneje razvila partizanska šola in delovala od časa do časa — teren so zelo pogosto kontrolirali domobranci — preko leta 1944 in tudi v letu 1945. Pričevanje kronista iz Dražgoš²⁴ zatorej ni

zanesljivo, kar priča ohranjena partizanska šolska kronika izpod peresa partizanskega učitelja Jožeta Žbontarja.²⁵ Krožek v Rudnem je obiskovalo 38 učencev. Zbirali so se v krožkih za 1. in 2. razred. Žbontar pripoveduje, da je Niko Žumer prosil najprej Šustarjevo, a se ni upala učiti in tako je šola bolj ali manj životala vse do demobilizacije Jožeta Žbontarja, ki je v letu 1945 spet delal krajši čas z otroki te vasi.

V marčnem Govekarjevem poročilu ni zajeta šola *Lajše-Kališe*, ker je le za kratek čas lahko razvila dejavnost v Štibeljnovi hiši. Otroke je učila Matilda

Partizanska šola na Martinj vrhu pozimi 1944/45. V sredini partizanski učitelj Franjo Kosec-Franjo. (Foto Filipič, Ledincea pri Zireh.)

Bertoncelj iz Ševalj, in sicer »od hiše do hiše«. Po pričevanju kronista iz Selc²⁶ je pouk trajal le mesec dni, in sicer že v letu 1945.

Poglejmo sedaj, kako je s šolama na *Češnjici* in *Studenem*: »Gorenji konec doline je bil novembra 1944 svoboden. Zato sta na Češnjici in na Studenem delovali partizanski šoli. Na Češnjici je poučevala Antonija Lotrič, gostilničarjeva hči, v hiši št. 4. Učila je 25 otrok. Na Studenem (je bil) pouk od septembra 1944 do julija 1945 v hiši št. 5. Poučevala je Ivanka Prevc, nameščenka Lesne zadruga. Tudi tu je bilo 25 otrok.«²⁷ Sodeč po številu otrok, sta tu res delovala le začetniška oddelka, kar bi utegnilo potrjevati hipotezo, da gre za šoli pod šifro *I-A-8* in *I-A-10*.

Otroke iz *Selc* in *Golice* je »jeseni leta 1944 začela na lastno pobudo poučevati... Ivanka Krek v domači hiši št. 6.«

Partizanska šola v *Dolenji vasi* se v tabelaričnem pregledu omenja: »Na prošnjo staršev je začela poučevati Marija Rihtaršič, zasebnica iz Bukovice. Pouk je bil v hiši št. 15. Prihajalo je redno 30 otrok.«²⁸ Vinko Govekar pravi, da Rihtaršičeva na pedagoške in politične posvete partizanskih šolnikov in

aktivistov ni prihajala in tudi poročil ni dostavljala. Če je to šola I-A-9, ni povsem zanesljivo.

Šola I-A-12 je delovala v *Železnikih*. V šestih oddelkih je obiskovalo pouk 120 učencev, medtem ko so bili otroci, stari nad dvanajst let, organizirani v pionirskem odredu. »Po osvoboditvi Železnikov, 23. novembra 1944, je domačin in partizan Niko Žumer začel organizirati partizansko šolo v Železnikih. Šolsko poslopje je mesec dni prej pogorelo, na srečo pa sta ostali dve učilnici v bivši občinski hiši. Otroci-pionirji... so nosili skupaj drv in klopi za en razred.« tako piše kronist iz Železnikov²⁹ in dostavlja: »Dragica Demšarjeva pa je uredila, da so okna dobila spet šipe«.

Po tem viru naj bi se pouk začel 19. januarja 1945. Učenci so bili zajeti v štiri razrede. Učili sta jih Olga Janež-Anuša in Vindišmanova, obe poklicni učiteljici. Poučevali sta izmenoma vsak drugi dan po dva razreda, in sicer vsak razred po tri ure. Iz zapisa je razvidno, da jima je bil vročen učni načrt, učbenik za zemljepis in dve pesmarici. »Nekaj potrebsčin je prispevala tudi organizacija OF. Brali so največ Gorenjskega pionirja, ki so ga redno prejeli. Pionirji, ki niso imeli pouka, so bili stalno na straži in če je bilo kaj sumljivega, so takoj sporočili.« Marčno poročilo že omenja šest oddelkov: 2 prva, 2 druga in 2 tretja, kronist pa omenja še prihod tretje učne moči; to je bil verjetno Bojan Vidmar-Boris, ki pa ga je »pregnala« pomladanska ofenziva.

Center za nastajanje partizanskih šol v Poljanski dolini oziroma v poljanskih hribih so vsekakor vasi pod Blegošem. Tudi tu je v jeseni 1945 nastalo malo osvobojeno ozemlje. Po prvi verziji naj bi se šolstvo na tem koncu začelo v Javorju. To pa zanika pričevanje Marice Čadež-Milene, Petercove iz Murav. Čadeževa trdi, da je začela poučevati v *Muravah* na domu pri Petercu kmalu potem, ko je bila na prvem partizanskem mitingu v Cerknem. To pričevanje znova potrjuje našo hipotezo, da se šolstvo na loškem ozemlju razvija pod vplivom preporodnega gibanja na Primorskem. »Zagotovo vem, da sem poučevala dve zimi,« je dejala Čadeževa. Najbrž je tudi brstiče na področju Javorij pobrala slana novembrske ofenzive, ker imamo na voljo tudi vire, po katerih naj bi se šolstvo v Javorjah razvilo pomladi 1944.³⁰ Še bolj verjetno pa se je iz prvotnega šolskega središča ustanovilo več samostojnih oddelkov izven Murav. Taka reorganizacija je bila izvedena po konferenci v Davči. O tej reorganizaciji mi je pripovedoval tudi Vinko Govekar. Tudi po njegovi verziji sta se iz šole v Muravah razvili še šoli v Javorjah in Brinju.

Na oddelku v *Javorjah* — I-A-14 — je učila Pavla Peternel-Zvonka, vulgo Tinačkova iz Javorij, dokler je ni zamenjala poklicna učiteljica Kati Kušar. V zaselku *Brinje* pa Mara Peternel, Koroščeva, dijakinja meščanske šole. Vse tri šole je obiskovalo 90 do 100 otrok. V Javorje so hodili v šolo še otroci iz Dolenčic, Četene ravni in Podvrha.³¹ Pouk se po 29. marcu 1945 ni obnovil. Oddelek v Brinju ima verjetno isto šifro kot Javorje, šola v Muravah pa I-A-13.

Tudi na *Volči* pod Javorjami je bila partizanska šola pri kmetu Strešku. Otroke je na tej šoli poučevala Angela Križnar.

Šola na *Jelovici* je bila ustanovljena verjetno že pomladi 1944. V kriptografskem sistemu, ki ga je postavil Govekar, je imela šifro I-A-20. Na tej šoli je nekaj časa učil edini učitelj, ki je prišel na Gorenjsko iz učiteljskega tečaja pri SNOS, Janez Demšar iz Žirov. Na šoli je ostal do odhoda na Cerkljansko. Tik pred osvoboditvijo je bil v Gorici ranjen in tam tudi za ranami umrl. Pokopali so ga borci XXXI. divizije na goriškem pokopališču.

Pod šifro *I-A-11* je najbrž delovala partizanska šola na Mlaki. Na tej šoli je delala Milica Debeljak v prostorih pri Jejlarju.³²

Šola *I-A-17* je bila najbrž v Zākobiljeku. Ta šola je bila ustanovljena med zadnjimi in, kot vse kaže, ni mogla zaživeti zaradi stalnih vpadov domobrancev iz postojanke v Gorenji vasi.

Po pričevanju Rudija Peternela je bila v *Delnicah* šola *I-A-15*. Deset učencev te šole sta poučevali Dolenjčeva in Nagličeva iz Delnic. Obe sta bili zverineko ubiti v zadnji ofenzivi blizu Povličkove žage. Učilnica je bila pri Kržišniku v Delnicah.

Šola v *Gorenji Žetini* — *I-A-18* — je delovala pri Primcu pod vodstvom Mare Peternel, potem ko se je oddelek v Brinju združil z Žetino.

Pod šifro *I-A-27* se skriva šola v Leskovici. Tam je v dveh oddelkih obiskovalo šolo 54 otrok, ki jih je učila Šinkovčeva Mici-Breda iz Kopačnice. Aktivnost šole je izpričana za šolsko leto 1944/45, verjetno pa je začela z delom že pomladi 1944. (Po pripovedovanju učenke iz te šole!)

V *Dolenji Žetini* pa je bila pri Andrejaču šola *I-A-19*. To šolo je obiskovalo 22 otrok 1. in 2. razreda. Poučevala pa je tu Tilka Jelovčan-Tilka. Šolo je ustanovil Stane Kimovec-Igor v novembru 1943 (?) ob podpori KOOF Žetina (prvotna šifra: P-4). Šoli v Dolenji Žetini se je pridružila tudi šola z Jelovice, od tu »je bila premeščena učiteljica Kati (Kušarjeva — op. p.) v Javorje.«³³

Šola v *Volaki* — *I-A-21* — sta vodili Nuša in Olga. V dveh oddelkih je bilo vsega 22 učencev. Obe tovarišici sta bili organizirani v SKOJ, ena je bila celo članica KPS.

Pod šifro *I-A-22* je delovalo *sedem šol v Žirovski kotlini*. Razvile so se iz zamatka, ki je nastal že v novembru 1943, pa je potem ob novembrski nemški ofenzivi zakrnil, pognal prvi poganjek na *Selu* in nato prvega aprila v *Stari vasi* pri Bahaču v novem šolskem letu, 4. septembra 1944 pa se je razrastle v povsem normalen šolski organizem v nenormalnih okoliščinah. Šola v *Žireh* je imela največje število učencev in tudi najmočnejši učiteljski zbor: 517 učencev, najvišji stalež v jesenskih mesecih pa je dosegel celo 340 učencev in 7 učiteljic, ki so poučevale redno vsak dan devet oddelkov. 1 a in 3 a razred je poučevala v Mrovčovi hiši v Žireh učiteljščinica Martina Rupert-Marjuša iz Nove vasi; Silva Bač-Orana je v gostilniškem salonu pri Bahaču poučevala 2 a razred kot absolvent meščanske šole; Tonica Kopač-Neva (Jaševčeva) iz Nove vasi je poučevala 1 b razred, 1 c razred je poučevala Angelca Korenčan-Angelca, poklicna strokovna učiteljica iz Žirov, v prostorih Jakoba Poljanška v Žireh; 1 č razred je bil zaupan Bredi Blažič-Titi, ki je skrajja poučevala v »Mrovčovem razredu«, kasneje pa v gostilniškem salonu doma na Dobračevi; Binca Erznožnik-Tamara je poučevala 3 b in 4 a razred »pri Lipetu«; Silva Kopčavar-Marija pa v Stari vasi pri Jožetu Kavčiču 4 b razred. (Verzije o razporeditvi učnega osebja in oddelkov si še zmeraj rahlo nasprotujejo; sprednja je zgrajena na podlagi organizacijskega poročila in je zato zelo verjetna.)

Šolsko opremo (stole) so si otroci oskrbeli sami. Učenci žirovske šole, predvsem tisti iz Tamarinega razreda, so bili kulturno-umetniško zelo aktivni. Nastopili so na mnogih »mitingih« s petjem, deklamacijami in zbornimi recitacijami ter tudi s krajšimi igrokazi. Sodelovanje šole na kulturno-političnih prireditvah je izpričano za 29. november 1944, za 8. februar 1945, 23. februar leta 1945, sodelovali pa so še na številnih drugih prireditvah skupaj z aktivom SKOJ in ZMS oziroma z igralskimi skupinami partizanskih enot. Izpričano je,

da so s programom sodelovali tudi na pokrajinski konferenci žena v Cerknem. Zelo radi so prebirali in še z večjim zanosom poslušali recitacije Blaža Ostrovrharja. S temi programi so gostovali po osvoboditvi tudi v Gorenji vasi, v Škofji Loki, na Rakeku in drugod. Tudi pionirska organizacija — ta je bila zelo številčna in se je od šolske organizacije razlikovala po tem, da so bili v njej organizirani le otroci iz partizanskih družin — je bila kulturno tvorna in zelo aktivna.

Krožek 4. razreda v letu 1944 pod vodstvom Silve Kopčavar-Marje.
(Foto Filipič, Ledinea pri Žireh.)

Posebej je treba poudariti, da so partizansko šolo v Žireh obiskovali domala vsi šoloobvezni otroci, da so celo otroci domobrancev redno obiskovali pouk in celo recitali partizanske pesmi. »Skraja«, pripoveduje Silva Bač-Žakelj, »smo za začetek pouka molili. Tudi Titovih slik nismo obešali na steno, da je šola navzven izgledala bolj 'nevtralna'. Kasneje, ko so zimovale na žirovskem koncu brigade XXXI. divizije, pa se je šola tudi na zunaj povsem eksponirala.« Šola je zaradi tega postala kontrarevoluciji trn v peti in zato ni čuda, če so bile učiteljice med zadnjo ofenzivo zasledovane. Tonico Kopačevo so odpeljali v Šentjošt in jo tam mučili, pa ni izdala ničesar. Aretirali so tudi Martino Rupert. V učiteljskem zboru je bilo kar 6 članic SKOJ in 2 članici SPZZ. Za organizacijsko materialne probleme je skrbel Vinko Govekar, medtem ko je strokovne inštrukcije nudil Stane Kimovec-Igor. Strokovna posvetovanja so bila v Žireh ali na Koprivniku pa tudi v Farjem potoku in drugod.

Pod šifro *I-A-25* je Lojzka Bogataj-Blanka učila v dveh oddelkih 28 otrok, in to vsak dan. Poučevala je pri Grudnovih v *Koprivniku*.³⁴

Šola v *Ledinah* z označbo *I-A-24* je imela samo 1. razred. Ta šola je bila »na drugi strani meje«, obiskovalo jo je 52 otrok. Tudi na tej šoli je bil pouk vsak dan. Učila je Erjavčeva iz Krnic.³⁵

Le nekaj malega več otrok je bilo v šoli na *Sovodnjem (I-A-25)*. Tu sta tovarišici Marija Peternelj-Olga in Zofka Frelj-Slava poučevali štirikrat v tednu 62 otrok. Olga je bila poklicna učiteljica. Šola se je zatekla v »nemško barako«. Šolsko poslopje ni bilo uporabno, ker so ga partizani ob izgonu Nemcev iz kraja močno demolirali.³⁶

Zgodilo se je nekoč, da so prišli domobranci iz Idrije in spraševali Olgo, kaj uči v šoli. — »Saj veste, brati in pisati.« — »Pa jih učite brati in pisati v duhu tele kokarde?« je vprašal belogardist in pri tem pokazal s prstom na domobranski znak na čepici. — »Učim jih slovensko,« je odvrnila Peternelova.

Spodaj v samotah Hobovške grape je bila v *Stari Oselici* 2. oktobra 1944 ustanovljena partizanska šola *I-A-26*, ki jo je odbor OF preselil 21. februarja leta 1945 v *Hobovše*. Tam je poučevala Francka Sedej, po domače Čehova.³⁷ Učenci iz koprivniške, hobovške in sovodniške šole so 25. februarja 1945 privedli kulturni večer v znamenju tekmovanja za II. kongres ZMS.

Šola v *Malenskem vrhu (I-A-28)* nikdar ni mogla počeno zaživeti. »Po drugih vaseh so dekleta že prejšnje [šolsko — op. p.] leto poučevala otroke ..., zato smo se tudi pri nas odločili, da začnemo s poukom.«³⁸ Čeprav so domobranci iz Gorenje vasi pogosto zahajali v ta kraj in silili starše, naj pošljejo svoje otroke v domobransko šolo na Trati pri Gorenji vasi. »Zato je po novem letu 1945 (že tretjič) začela z delom v šoli na Malenskem vrhu poklicna učiteljica Terezija Demšar, pomagala pa ji je tudi njena hčerka.« Učila je v starem šolskem poslopu.

Šole, ki bi se utegnile skrivati pod šiframi, ki jih nismo omenili, so bile lahko v *Poljanah*. Tam je pri Mačku nekaj časa delovala partizanska šola, potem ko so bile Poljane osvobodene. Poljanci vedo povedati tudi o nekem šolskem krožku iz leta 1942. Po vsej verjetnosti pa gre za izobraževalno obliko, ki je bila značilna za pomlad 1945.

Neki zelo skrivnostno formulirani vir govori tudi o nekakšnem skupinskem pouku na *Logu*. Čudno je, zakaj se zapisovalec vira izogne navedbi osebe, ki je tam učila!

Nekateri viri omenjajo tudi tako imenovano »tajno slovensko šolo«. Taka šola, pravi vir, naj bi delovala v *Preski* pri Medvodah. »Anica Meden, absolventka meščanske šole, je v Medvodah kot ljubiteljica otrok zbirala (učence), da so se na njenem domu pod njenim nadzorstvom igrali. Iz tega se je polagoma razvila tajna slovenska šola, ki je štela proti koncu vojne celo 50 otrok.«⁴⁰ Morda je bila to oblika, ki so se je posluževali medvoški aktivisti v ravninskem predelu?

Na podoben način naj bi se bil razširjal slovenski pouk v *Retečah*.⁴¹ Čudno pa je, da pričevalec izjavlja, da tako imenovanih partizanskih šol na njihovem območju ni bilo. Čigave so potem bile te šole? To vprašanje smo v pričujočem raziskovanju le zastavili, odgovor nanj pa bomo dobili po temeljitejši preveritvi virov. Naravnost vsiljivo je dejstvo, da je pričevalec 17. maja leta 1945 na to poročilo okrožnemu šolskemu nadzorniku pritisnil stari monarhistični žig.⁴²

Vsa sporna vprašanja bomo morali premotriti ob natančnejšem pretresu okupacijske šole in z njo vred tudi kontrarevolucionarne šole na našem območju.

Prezreti ne kaže, da je tudi belogardizem pogljal svoje šolske koreninice, in to na več krajih. Čeprav je direktno izpričana le domobranska šola v Lu-

činah in na Trati pri Gorenji vasi, ni izključeno, da bi se v niže razvitih oblikah pojavil pouk še kje drugje.³⁹

Za zaključek naj povemo, da je partizansko šolstvo na Loškem imelo enoten sistem administracije. Vsa navodila so dobivali »delovodje šolskih okolišev« od okrajnih prosvetnih referentov. Ti so jim sporočali, katerih posvetovanj se morajo udeležiti, koliko časa bodo trajale božične počitnice, kaj morajo šole storiti za Dan mrtvih, nakazovali so jim mesečne honorarje, ali pa jih obveščali, da denarja ni. Hrano so učitelji partizani prejemali na podlagi nakazil pri gospodarskih komisijah, literaturo pa so jim dostavljale partizanske tehnike. Vsi učitelji so bili tesno povezani z okoljem in tam tudi sicer delovali kot člani odborov OF, kot sekretarji aktivov SKOJ, mladinskih skupin ipd.⁴⁰

O učbenikih in učno-vzgojnih pripomočkih bi morali napisati posebno razpravo, če naj bi dobili vpogled v kvalitetni premik kulturno-politične in idejne usmerjenosti našega šolstva med NOB. Vendar je to tematika za posebno samostojno študijo. Brez dvoma pa lahko zapišemo, da se je znotraj partizanskega šolstva izvršil kvalitetni premik tako v odnosih med učiteljem in učencem, v odnosih otrok do šole, kakor tudi v odnosih okolja do šole. V roditeljskih svetih so krali današnje samouprave v šolstvu, v pionirskih organizacijah pa današnje samouprave učencev.

Partizanska šola ni bila nevtralna in brezidejna. Bila je sestavni del narodnoosvobodilnih prizadevanj. Preko šole so otroci vzgajali starše in jih tako vključevali v osvobodilna prizadevanja, starši pa so bili življenjsko zainteresirani, da njihovi otroci ne bodo ostali nepismeni ter nevedni.

IV

Narodnoosvobodilno gibanje na Loškem je, brž ko so nastali objektivni pogoji za nastanek kulturnih ustanov — partizanskih šol, pokrenilo vse potrebno, da omogoči čim večjemu številu otrok pouk v slovenskem jeziku, ki je bil v letu 1941 z aprilsko okupacijo pregnan iz naših šol, šolniki pa v pretežni večini s svojih domov. Kljub temu, da na Gorenjskem v celoti in na Loškem posebej skorajda ni bilo poklicnega učiteljskega kadra, so odbori OF ob iniciativi KPS pristopili k organizaciji improviziranih šol, da bi se mladina v njih vzgajala v duhu narodnoosvobodilne borbe, bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov, v duhu jugoslovanskega socialističnega patriotizma, za zedinjeno Slovenijo, združeno v federativni demokratični Jugoslaviji. Po kmečkih domovih in celo v kletih, v ilegalnih ter pollegalnih krožkih, tečajih in šolah se je tako v Loškem pogorju in v nekaterih predelih Poljanske in Selške doline šolalo še v času, ko je v teh krajih divjala vojna vihra, nad ena tretjina šoloobveznih otrok. Te otroke so poučevali zavedni pripadniki osvobodilnega gibanja, ki so se sami oblikovali v tem gibanju in čeprav v večini primerov niso imeli potrebne formalne izobrazbe, dosegli, da se je opismenilo nad tisoč otrok. Materialno osnovo partizanski šoli so zagotavljali vaški odbori OF, organizacijsko pa je usmerjal delovanje šolstva upravni aparat OF. V okrajih so šolstvo usmerjali referenti za šolstvo, ki so obveščali o delu na terenu okrožnega šolskega nadzornika. Na Gorenjskem je delovalo četrto okrožij, šolstvo pa je prav v loškem okrožju zaradi objektivnih pogojev, predvsem pa vojaških zmag NOV, doživelo največji razcvet in vzpon. Kakor celotna organizacija osvobodil-

nega gibanja je bilo tudi šolstvo administrativno upravljano po kriptografskem sistemu. Vsaka šola je imela svojo šifro,⁴⁴ vsak učitelj pa ilegalno ime, da bi se lahko šolski sistem obvaroval pred subverzijo gestapa, domobrancev in pred osvajalsko vojsko. Jedro učiteljskega partizanskega kadra so tvorili mladi komunisti, organizirani v SKOJ. Med vsemi učitelji ni bilo nikogar, ki ne bi bil na kak način povezan z organizacijo OF. Tako starši kot otroci so nudili na osvobojenem in polosvobojenem pa tudi v povsem okupiranem ozemlju vso moralno in materialno pomoč partizanski šoli. Povprečna starost tistih, ki so na teh šolah učili, je bila največ 21 let. Po spolu so prednjačile ženske v razmerju 1:5. Četvero učiteljic partizank so zverinsko ubili domobranci in Nemci v zadnji ofenzivi na osvobojeno ozemlje.

Prva partizanska šola na Loškem je nastala v zametku že jeseni leta 1945, ko je na ozemlju v zgornjem toku Poljsanske Sore nastala dne 23. oktobra leta 1945 žirovska »komuna« in bil tam ustanovljen NOO. Zato predstavlja partizansko šolstvo eno najsvetlejših poglavij naše kulturne zgodovine v polpreteklem obdobju.

O p o m b e

1. Sodobna pedagogika 1951, str. 204. — 2. V. Govekar. Tabelačni pregled šolstva. (Osebni arhiv.) — 3. Arhiv šole na Martinj vrhu. (Muzej v Skofji Loki, K-c.) — 4. Poročila o važnejših dogodkih v letih 1941—1945 (šolska poročila). (Muzej v Skofji Loki, K-a.) — 5. Doslej se je enostransko poudarjala zgolj dejavnost pionirjev iz Železnikov, medtem ko se pionirskih organizacij z večjo tradicijo sploh ne omenja. — 6. B. Gerlanec. Okrožne in pokrajinske učiteljske konference v času NOB. Sodobna pedagogika 1951, str. 157. — 7. I. Bertonec. Šolstvo na Gorenjskem v letih 1941 do 1945. Sodobna pedagogika 1951, str. 205. — 8. H. Zdešar. Šolstvo na Primorskem v času NOB. Sodobna pedagogika 1951, str. 195. — 9. Glej op. 7. — 10. Glej op. 8, str. 196. — 11. Glej op. 7. — 12. Glej op. 6, str. 161. — 13. Glej op. 8, str. 197. — 14. Osebni arhiv Marije Peternel. — 15. Glej op. 7, str. 208. — 16. Glej op. 6, str. 161. — 17. Glej op. 2. — 18. M. Mencelj. Pedagoški tisk v času NOB. Sodobna pedagogika 1950, str. 168. — 19. Glej op. 5, K-c/4. — 20. Ibid., K-c/2. — 21. Glej op. 4, K-a/1. — 22. Ibid., K-a/40. — 23. Ibid., K-a/13. — 24. Ibid., K-a/2. — 25. V rokah Ivanke Kovač-Urške. — 26. Ibid., K-a/24. — 27. Ibid., K-a/44. — 28. Ibid., K-a/24. — 29. Glej op. 27. — 30. Zena partizana Dimiča z Javorij, poročilo šolskega upravitelja Trillerja. — 31. Glej op. 4, K-a/6. — 32. Ibid. — 33. Glej op. 2. — 34. Pričevanje Vinka Govekarja. — 35. Ibid. — 36. Glej op. 4, K-a/29. — 37. Gradivo za topografijo NOB, Poljsanska dolina, Ljubljana 1959, str. 294. — 38. Glej op. 4, K-a/10. — 39. Ibid., K-a/8. — 40. Ibid., K-a/18. — 41. Ibid., K-a/22. — 42. Ibid., K-a/18. — 43. Glej op. 5, v celoti. — 44. V naši razpravi se poslužujemo enotnega šifrovnika. Ta je bil v veljavi nekako od 1. oktobra 1944. Predtem pa sta verjetno obstajala še dva sistema. Raziskovalec bo lahko dešifriral ostale šifre na podlagi podobnosti ostalih dejstev.

R é s u m é

LES ÉCOLES ORGANISÉES PAR LES PARTISANS SUR LE TERRITOIRE DE SKOFJA LOKA

Après la capitulation de l'Italie fasciste, il y eut en bordure de la limite occidentale de la région de Skofja Loka un territoire libéré assez étendu, contrôlé totalement ou en partie par des unités de l'armée de libération. C'est alors que le Front de libération commença à s'occuper sérieusement des problèmes de culture populaire, et notamment de la question des écoles. Après la première étape — celle de la création de nombreuses écoles slovènes dans l'ancienne Marche Julienne — la Haute-Carniole obtint sa première école slovène en novembre à Ziri. La grande offensive de novembre contre les territoires libérés interrompit pour quelques mois le développement des

écoles des partisans. Mais au cours du printemps de 1944, ces écoles devenaient de plus en plus nombreuses, et pendant l'année scolaire 1944/45 elles formaient déjà un système bien conçu et unifié. Ce système scolaire clandestin se développait à partir de trois foyers: au sud, où les écoles étaient particulièrement bien organisées le centre se trouvait à Žiri; au nord, dans la vallée de Selca, le centre fut d'abord à Martinj vrh et plus tard à Zelezniki; à l'est, le centre de la région de Poljane était au village de Javorje. Ces écoles, auxquelles le peuple donna le nom des «écoles des partisans», étaient fréquentées déjà pendant l'année 1943/44 par un nombre considérable d'élèves; au cours de l'année suivante, elles eurent 1350 élèves, ce qui représente presque un tiers des enfants d'âge scolaire vivant sur le territoire de Skofja Loka. Puisque les instituteurs slovènes de la Haute-Carniole avaient été expulsés par les Allemands, on fut obligé de les remplacer par des volontaires choisis parmi les adhérents du mouvement de libération. Pour six instituteurs professionnels il y en eut quarante recrutés dans les organisations des jeunes, surtout parmi les Jeunesses communistes et dans l'Union de la jeunesse slovène. Les enfants, qui étaient restés déjà deux ans sans enseignement en langue maternelle, apprenaient dans ces écoles le slovène, le calcul, l'histoire, la géographie, l'histoire naturelle, le chant, le dessin et la culture physique. Ces écoles étaient organisées comme des cercles d'étude, comme des cours, et même comme des écoles tout à fait normales fonctionnant en des circonstances anormales. Le côté pédagogique de l'enseignement était dirigé par l'inspecteur de l'éducation responsable pour tout le territoire de l'arrondissement, et pour le côté administratif, cet inspecteur était aidé par des camarades responsables des affaires culturelles des cantons. C'est dans les cantons réunis Žiri—Poljane—Selca que le système scolaire était le mieux développé: là se trouvaient en effet presque la moitié des écoles organisées par les partisans en Haute-Carniole, et leurs élèves représentaient une bonne moitié de tous les enfants inscrits dans ces écoles. Les instituteurs bénévoles complétaient leurs connaissances dans des cours de pédagogie clandestins ou par des études individuelles, mais on organisa à leur intention aussi quelques colloques sous la direction des partisans qui étaient des pédagogues professionnels.

On réunissait les enfants dans des fermes ou des écoles qui étaient assez à l'écart pour promettre quelque sécurité, et parfois aussi dans quelque salle d'auberge ou même dans des caves. Les frais de l'enseignement étaient à la charge des comités du Front de libération qui devaient assurer les vivres, les vêtements, le gîte et les honoraires de l'instituteur. Le matériel scolaire était fourni par le Comité régional du FL pour la Haute-Carniole, qui fit imprimer dans ses ateliers clandestins quelques manuels indispensables (abécédaire, livre d'arithmétique, histoire du peuple slovène, orthographe slovène, etc.). Les écoles étaient gérées par des conseils de parents: c'est à partir de ceux-ci que s'est développé le système actuel de l'autogestion de nos écoles. Les élèves étaient organisés dans la Croix-Rouge de Slovénie et dans l'organisation des pionniers, à base de laquelle se développa après la guerre l'autogestion des élèves. L'organisation des pionniers était aussi responsable de la sécurité: elle organisait des postes de garde, des patrouilles et le service de renseignements sur le terrain. Grâce à ces mesures les écoles des partisans ne subirent presque aucune agression. Ces écoles jouissaient d'une grande faveur auprès du peuple qui voyait en elles une partie intégrante de la lutte pour la liberté. Plusieurs instituteurs furent tués par les occupants, tandis que d'autres furent déportés. Plus encore que par leur rôle pédagogique, ces écoles furent précieuses par leur mission politique et morale. Dans les conditions difficiles au temps de l'occupation ennemie, les rapports entre l'instituteur et les élèves s'enrichirent de qualités nouvelles. C'est sur cette base-là que s'est développé le profil idéologique, moral et politique de l'école slovène: le temps qui court n'y a apporté aucun changement essentiel, mais il continue à le préciser et à le compléter.